

Удовенко Ж. В. Соблюдения принципа невмешательства в частную жизнь во время проведения допроса

Статья посвящена актуальным вопросам, связанным с гарантиями невмешательства в личную и семейную жизнь и проблемам их реализации в уголовном производстве Украины. На основании анализа теории познания проанализированы положения по соблюдению прав и свобод человека во время допроса как следственного (розыскного) действия. Обращено внимание и обосновано положение об иммунитете свидетеля во время допроса священника по обстоятельствам доверительного общения верующих со служителями культа.

Ключевые слова: *уголовное производство, допрос, уголовные процессуальные гарантии, иммунитет свидетеля, права и свободы.*

Udoenko Z. Holding of the Principle of Non-interference into the Private Life During Interrogation

Unfortunately, the observance of human rights in the practice of investigating criminal offenses has, unfortunately, not become an indispensable condition for the work of the organs of pre-trial investigation. Although the purpose of procedural activities at the pre-trial stage is to prevent any violation of human rights, it is difficult to immediately and completely eliminate cases of human rights violations during this specific activity. There may be several reasons for this, as an authorized officer makes important procedural decisions within a limited time frame, in the absence of the necessary information. Despite these circumstances, reducing the level of human rights violations to a certain minimum level is a task that in no way loses its relevance.

The article is devoted to topical issues related to guarantees of non-interference in personal and family life and problems of their implementation in the criminal production of Ukraine, taking into account generally recognized principles. Based on the analysis of the provisions of the theory of knowledge, the provisions on the observance of human rights and freedoms during interrogation as an investigative action are analyzed. The provision on immunity of the witness of the priest is justified.

The purpose of this article is to study the issue of determining the institution of non-interference in private and family life in the criminal proceedings of Ukraine, generalizing the problems identified and developing scientifically substantiated recommendations for the improvement of criminal procedural legislation on the system of guarantees of ensuring the right of a person to non-interference in her personal and family life during interviewing.

Key words: *criminal proceedings, interrogation, criminal procedural guarantees, witness immunity, rights and freedoms.*

УДК 343.985

Р. М. Шехавцов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМНИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ, ЩО ВИНΙΚАЮТЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

У статті на підставі критичного аналізу визначень проблемних слідчих ситуацій, з урахуванням особливостей кримінальної процесуальної діяльності з досудового розслідування злочинів за КПК України 2012 року, виділено умови, що впливають на формування проблемних слідчих ситуацій, які виникають під

час досудового розслідування злочинів, ознаки, за якими здійснено класифікацію типових проблемних слідчих ситуацій та запропоновано їх визначення.

Ключові слова: *слідча ситуація; проблема; інформаційна невизначеність; протидія розслідуванню злочинів; проблемна слідча ситуація.*

Постановка проблеми. У теорії кримінального процесу та криміналістики поняття кримінальної процесуальної діяльності та її прояву у формі розслідування злочину пов'язане передусім з формуванням уявлень про зміст та сутність її пошуково-пізнавальної складової. Така діяльність як процес пізнання механізму вчинення злочину здебільшого пов'язане з величезним зосередженням інтелектуальних та фізичних сил і можливостей, напрями концентрації яких, як слушно зазначає І.М. Лузгін, спрямовані на встановлення обставин, що характеризують злочин і підлягають доказуванню [1, с. 24]. По суті кожне розслідування являє собою змістовно складний, внутрішньо та зовнішньо суперечливий пошуково-пізнавальний процес, з'ясування сутності якого має вкрай важливе методологічне значення для вироблення не тільки наукових рекомендацій щодо розслідування окремих різновидів злочинів, але й критичного аналізу чинного кримінального процесуального законодавства на предмет його відповідності потребам вирішення складних пошуково-пізнавальних завдань, які стають перед слідчою практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії криміналістики наукова розробка питань проблемності пізнання обставин події злочину та встановлення осіб, причетних до неї, під час досудового розслідування злочинів відбувається в рамках низки окремих криміналістичних теорій та вчень, до числа яких поряд з криміналістичними теоріями ідентифікації, діагностики, моделювання, прогнозування, спілкування та вченнями про фіксацію доказів, негативні обставини, протидію розслідуванню злочинів та способи її подолання та іншими входить й теорія слідчих ситуацій. Суттєвий внесок у розробку останньої внесли своїми працями О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, А.В. Дулов, В.А. Журавель, М.О. Селіванов, О.М. Колесниченко, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітько, В.І. Шиканов, М.П. Яблоков та багато інших науковців.

У роботах цих та багатьох інших учених-криміналістів спостерігається неоднозначність підходів до розуміння змісту та сутності визначення умов, які формують складні в пошуково-пізнавальному плані ситуації здійснення досудового розслідування злочинів, а також способів використання цих узагальнень у криміналістичному забезпеченні кримінальної процесуальної діяльності органів досудового розслідування. Зміни кримінального процесуального законодавства, що відбулися у 2012 році, а також накопичений на сьогодні досвід здійснення досудового розслідування спонукає до критичного перегляду наявного наукового доробку, накопиченого в рамках криміналістичної теорії слідчих ситуацій, на предмет відповідності існуючих концептів проблемних слідчих ситуацій потребам сучасної слідчої практики

Формування цілей. Виходячи з наведеного, метою статті є на підставі критичного аналізу визначень проблемних слідчих ситуацій з урахуванням особливостей кримінальної процесуальної діяльності з досудового розслідування злочинів за КПК України 2012 року дати характеристику сучасних проблемних слідчих ситуацій, що виникають під час досудового розслідування злочинів.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення слідчої практики й описи змісту розслідування злочинів різними авторами дають підстави для висновку про те, що цей вид практичної діяльності, гіпотетичну основу якого складає своєрідний процес пізнання, за своєю суттю має характер боротьби (розумової, емоційної, мотиваційної тощо), з одного боку, уповноважених законом осіб, а з іншого – злочинців, їх організованих утворень та інших зацікавлених у справі осіб. Зароджуючись ще в ході підготовки до вчинення злочину, вона зростає, відбиваючись на формуванні слідчих ситуацій не тільки на початковому, але й на наступному етапі розслідування.

Окрім дослідження слідчої практики, узагальнення їх результатів привели у вітчизняній криміналістиці до формування в 70-х роках ХХ століття загальноновизнаного підходу до розуміння розслідування злочинів як ситуаційно залежного пошуково-пізнавального процесу [2, с. 209, 226 – 227, 231; 3, с. 154-155; 4, с. 214; 5, с. 43; 6, с. 168-170; 7, с. 28-29; 8, с. 157; 9, с. 52-53]. Ситуаційна залежність пошуково-пізнавальної діяльності осіб, які здійснюють розслідування злочинів, стала одержувати своє відображення в спеціальній літературі через потребу забезпечити найбільш повне описання максимально можливої кількості комбінацій умов, що виникають на певних етапах розслідування злочину, та їх впливу на вибір тактики проведення окремих слідчих дій і методикою розслідування злочину загалом.

На сьогодні в теорії криміналістики можна виділити два напрями формування уявлень про слідчу ситуацію. Перший, на становлення якого істотно вплинув Р.С. Белкін, полягає в розумінні слідчої ситуації як сукупності умов, у яких у цей момент здійснюється розслідування, тобто та обстановка, у якій протікає процес доказування [10, с. 14-15]. Засновником другого є Л.Я. Драпкін, який визначав слідчу ситуацію як динамічну інформаційну систему, елементами якої є істотні ознаки й властивості обставин, що мають значення по кримінальній справі, зв'язки й відносини між ними, а також між учасниками процесу розслідування, що наступили, чи можливі результати дій сторін [11, с. 28-29].

Як видається, найбільш прийнятною є позиція, сформульована Р.С. Белкіним, що дозволяє з достатньою повнотою при дослідженні особливостей розслідування окремих видів злочинів виявляти й описувати не тільки співвідношення результатів дій осіб, які вчинили злочин, потерпілих, свідків, співробітників оперативних підрозділів, слідчого, слідчого судді та інших осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, на певний момент досудового розслідування, можливості по здійсненню тих чи інших дій цими особами, але й чинники, що впливають на їхню поведінку, ступінь ефективності дій, що обираються ними. Однак не

можна залишати без уваги й так званий інформаційний підхід до розуміння сутності слідчої ситуації, тому що він звертає нас до особи, яка розслідує злочин, до того, що в кінцевому рахунку обстановка, у якій протікає розслідування, тобто слідча ситуація, оцінюється нею й на основі цього визначаються конкретні завдання, що стоять перед слідством на певний момент розслідування, і засоби їхнього вирішення.

Якщо умовно представити процес розслідування конкретного злочину як сукупність слідчих ситуацій, що змінюють одна одну, то перед слідчим можуть виникати різні за ступенем своєї складності пізнавальні задачі, зумовлені слідчою ситуацією, що сформувалася на цей момент розслідування конкретного злочину. Тобто не завжди перед особою, яка розслідує злочин, виникають складні пізнавальні задачі (наприклад, ніякої складності у встановленні обставин події злочину не представляє ситуація затримання злочинця на місці злочину за наявності свідків-очевидців, що дають правдиві свідчення). Це свого часу привело Л.Я. Драпкіна до поділу слідчих ситуацій, залежно від поінформованості слідчого про обставини події злочину й обстановку його розслідування, на прості і складні [11, с. 27-46]. До складних слідчих ситуацій він відніс проблемні й конфліктні слідчі ситуації. Під проблемною ситуацією Л.Я. Драпкін розумів протиріччя між знанням і незнанням, своєрідне, специфічне співвідношення між відомим і невідомим у справі, коли шукане не дано, але перебуває в тому чи іншому можливому зв'язку з уже установленими фактами, що якоюсь мірою обмежують і направляють пошук інформаційних і тактичних рішень [11, с. 31]. Конфліктна слідча ситуація, за його визначенням, це особливий стан системи міжособистісних відносин двох чи більше учасників кримінального провадження, інтереси яких не збігаються і які прагнуть до досягнення різних цілей в умовах інформаційної невизначеності, що виникла стосовно планів сторони, що суперничає [11, с. 7]. Зіставляючи значеннєвий зміст понять проблемної й конфліктної слідчої ситуації Р.С. Белкін правильно зазначив, що визначена по Л.Я. Драпкіну ситуація як конфліктна несе в собі інформаційну невизначеність, тобто за своєю суттю є проблемною [13, с. 633].

Незважаючи на недоліки, що відмічаються в літературі, класифікація слідчих ситуацій Л.Я. Драпкіна відіграє важливу роль у формуванні уявлень про різновиди проявів слідчих ситуацій при розслідуванні конкретних злочинів.

На нашу думку, як підставу для класифікації слідчих ситуацій потрібно обрати ступінь складності пізнавальних задач, що виникають перед особою, яка розслідує злочин. За зазначеною підставою можна виділити прості й проблемні слідчі ситуації.

Найбільший науковий і практичний інтерес становлять проблемні слідчі ситуації й особливості здійснення пошуково-пізнавальних дій осіб, які розслідують злочини, залежно від них.

Проблемність ситуації розслідування злочину додає сукупність умов, що сформувалися на момент її оцінки особою, яка розслідує злочин. При цьому ці умови специфічні для досудового розслідування. До умов, що

формують проблемну слідчу ситуацію під час досудового розслідування, відносяться:

- відсутність чи брак відомостей про джерела інформації, що має доказове значення;

- неможливість скористатися наявною інформацією про обставини події злочину в певний момент без розголошення джерел її одержання, які потрібно залишити в таємниці від підозрюваного;

- протидія розслідуванню злочину з боку зацікавлених осіб;

- відсутність належних науково-технічних засобів для фіксації доказів при проведенні конкретної слідчої (розшукової) чи негласної слідчої (розшукової) дії;

- відсутність чи брак досвіду у слідчого по розслідуванню злочину в ситуації, що сформувалася;

- ступінь загальної завантаженості слідчого (кількість, складність та строки досудового розслідування, що залишилися по інших кримінальних провадженнях та які перебувають у його провадженні).

Залежно від поєднання перерахованих умов проблемні слідчі ситуації можна розділити на:

- ситуації інформаційної невизначеності про обставини події злочину;

- ситуації протидії розслідуванню злочину.

Ситуація інформаційної невизначеності про обставини події злочину – це ситуація, що характеризується об'єктивно обумовленою відсутністю даних про джерела інформації, що має доказове значення, або в якій зібрані дані про злочин на певний момент розслідування не можуть бути однозначно оцінені як такі, що підтверджують причетність конкретних осіб до події злочину й вимагають перевірки. Істотний вплив на формування ситуацій інформаційної невизначеності чинять:

- умови місця, час учинення злочину, погодні умови, способи вчинення злочину, що негативно впливають на формування матеріальних та ідеальних слідів-відображень події злочину (наприклад, пізній час доби, погана освітленість місця злочину, що вплинули на повноту сприйняття свідками дій злочинців, далека відстань місця злочину від населених пунктів тощо);

- умови місця вчинення злочину, час, що минув з моменту вчинення злочину до моменту, коли про нього стало відомо правоохоронним органам, погодні умови, що впливають на збереження наявних слідів злочину;

- ненавмисні дії осіб, які виявили злочин, по зміні обстановки на місці події, пошкодженню або знищенню його слідів;

- відсутність можливостей щодо отримання інформації про обставини вчинення злочину через проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

- непрофесійні дії працівників правоохоронних органів із фіксації та збереження слідів та знарядь злочину;

- виявлення негативних обставин, протиріч, які потребують як самостійного гіпотетичного всебічного дослідження, так і у взаємозв'язку з іншими встановленими обставинами справи.

На відміну від ситуації інформаційної невизначеності про обставини події злочину, яка умовно носить об'єктивний характер, тобто незалежний від умисної діяльності зацікавлених у результатах розслідування осіб щодо перешкоджання встановленню обставин події злочину, ситуація протидії розслідуванню злочину – це ситуація взаємодії особи, яка розслідує злочин та особи, яка протидіє встановленню обставин події злочину. Основними рисами ситуації протидії розслідуванню є: 1) протилежні інтереси й цілі в осіб, які беруть участь у розслідуванні кримінальної справи; 2) відсутність інформації про майбутні дії взаємодіючих сторін.

На формування ситуації протидії розслідуванню впливає сукупність об'єктивних, що дають уявлення про інформаційну обстановку процесу розслідування, і суб'єктивних, що характеризують його учасників, елементів.

Як об'єктивні елементи ситуації протидії розслідуванню виступають:

- наявні докази в справі про обставини розслідуваної події як здобуті під час кримінального провадження, так і під час проведення оперативно-розшукових заходів у визначеному КПК України порядку;

- наявність відомостей про вплив, що мав місце або чиниться, на фізичних осіб чи на предмети матеріального світу, які є джерелами інформації, що має доказове значення, або про наміри осіб зробити такий вплив;

- можливість отримання, через проведення негласних слідчих (розшукових) дій, інформації про протидію розслідуванню злочину та набуття нею статусу доказів по кримінальному провадженню;

- організаційні та матеріально-технічні можливості по виявленню, нейтралізації або попередженню конкретних способів протидії.

Суб'єктивними елементами є:

- особливості суб'єкта протидії розслідуванню – чи це одна особа, група осіб, ОЗУ, посадова особа органів державної влади тощо, особливості характеру осіб, що чинять протидію, мотиваційні особливості пояснення їхніх дій;

- наявність життєвого досвіду й правових знань у цих осіб, що забезпечує динамічність та активність протидії;

- обраний особою спосіб протидії та об'єкт впливу;

- особливості характеру слідчого (співробітника оперативного підрозділу), що долає протидію, рівень його професійної підготовки, наявність досвіду по розслідуванню злочинів в ситуаціях протидії йому;

- характер конфліктних взаємин між особою, яка розслідує злочин, і особою йому протидіючою (має місце конфлікт зі строгим суперництвом, що виключає можливість сприйняття протидіючою особою інформації, що виходить від слідчого, тобто психологічний вплив на нього, чи конфлікт з нестрогим суперництвом, який сприяє такому впливу, спрямованому на вирішення конфлікту, тобто на припинення протидії розслідуванню злочину).

Висновки. Таким чином, проблемну ситуацію можна визначити як систему умов, що впливають на формування обстановки інформаційної невизначеності про обставини події злочину й причетних до нього осіб чи конфлікту між учасниками розслідування конкретного злочину, що породжують у результаті їхньої оцінки особою, яка розслідує злочин, складні пізнавальні задачі, рішення яких потребує від неї додаткового осмислення її

змісту, чинників виникнення й ретельної підготовки до проведення відповідних процесуальних дій (наприклад, контролю за вчиненням злочину, аудіо-, відеоконтролю особи, спостереження за особою, затримання особи, допиту, одночасного допиту двох чи більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту, обшуку, експертизи тощо).

Використані джерела:

1. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования [Текст] / И.М. Лузгин. – М.: Юридическая литература, 1973. – 216 с.
2. Винберг А.И. Криминалистика [Текст] / А.И. Винберг, Б.М. Шавер . – М., 1949. – 250 с.
3. Васильев А.Н. Планирование расследования преступлений [Текст] / А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович. – М., 1957. – 199 с.
4. Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений [Текст] : дис... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Алексей Никифорович Колесниченко. – Х., 1967. – 666 с.
5. Васильев А.Н. Следственная тактика [Текст] / А.Н. Васильев. – М., 1976. – 197 с.
6. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений [Текст] / И.Ф. Герасимов. – Свердловск., 1976. – 184 с.
7. Драпкин Л.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций [Текст] / Л.Я. Драпкин // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 26-44.
8. Шиканов В.И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений [Текст] / В.И. Шиканов // Методика расследования преступлений (общие положения): Материалы научн.-практич. конф. – М., 1976. – С. 155-159.
9. Селиванов Н.А. Типовые версии, следственные ситуации и их значение для расследования [Текст] / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – 1985. – № 7. – С. 52 – 55.
10. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методические проблемы советской криминалистики [Текст] / Р.С. Белкин. – М., 1970. – 130 с.
11. Драпкин Л.Я. Понятие и классификация следственных ситуаций [Текст] // Следственные ситуации и раскрытие преступлений. – Свердловск., 1975. – С. 28 – 29.
12. Драпкин Л.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования [Текст] : Учебное пособие. – Свердловск, 1985. – 128 с.
13. Белкин Р.С. Курс криминалистики [Текст] / Р.С. Белкин. – третье издание, дополненное. – М.: Закон и право, 2001. – 837 с.

Стаття надійшла до редколегії 30.07.2017

Шехавцов Р.М. Общая характеристика проблемных следственных ситуаций, возникающих в ходе досудебного расследования преступлений

В статье на основании критического анализа определенных проблемных следственных ситуаций, с учетом особенностей уголовной процессуальной деятельности по досудебному расследованию преступлений по УПК Украины 2012 года, выделены условия, влияющие на формирование проблемных следственных ситуаций, возникающих во время досудебного расследования

преступлений, признаки, по которым осуществлена классификация типичных проблемных следственных ситуаций и предложены их определения.

Ключевые слова: следственная ситуация; проблема; информационная неопределенность; противодействие расследованию преступлений; проблемная следственная ситуация.

Shehvtsov R. General Characteristic of Problematic Investigative Situations that Arise During Pre-trial Investigation of Crimes

In the article, on the basis of a critical analysis of the definitions of problematic investigative situations, taking into account the peculiarities of criminal procedural activities in the pre-trial investigation of crimes for the CPC of Ukraine in 2012, the conditions affecting the formation of problematic investigative situations that arise during the pre-trial investigation of crimes are identified. In particular, the conditions forming the problematic investigative situation during the pre-trial investigation include the absence or lack of information about the sources of information that has probative value, the inability to use available information about the circumstances of the crime at a certain point without disclosing the sources of its receipt, which are necessary To keep secret from the suspect, to counteract the investigation of an offense by interested persons, the lack of appropriate scientific and technical means for fixing evidence in the conduct of a specific investigative (search) or The absence of or lack of experience with the investigating officer in investigating the crime in the resulting situation, the extent of the general capacity of the investigator (the number, complexity and timing of the pre-trial investigation remaining in other criminal proceedings that are in his proceedings). Depending on the combination of these conditions, probation investigation situations are proposed to be divided into situations of information uncertainty about the circumstances of the crime and the situation of counteraction to the investigation of the crime. The situation of information uncertainty about the circumstances of a crime is a situation characterized by an objectively due lack of data on sources of information that has probative value, or in which the collected data about a crime at a certain moment in the investigation can not be uniquely assessed as confirmatory the involvement of specific individuals in the crime and require their verification. The situation of counteraction to the investigation of a crime is a situation of interaction of the person investigating the crime and the person who opposes the establishment of the circumstances of the crime. As a result, the problem situation is defined as a system of conditions influencing the formation of the situation of information uncertainty about the circumstances of the crime and the persons involved in it or the conflict between participants in the investigation of a particular crime, arising as a result of their assessment by a person investigating a crime, complex cognitive tasks, the decisions of which require from it an additional comprehension of its content, factors of origin and careful preparation for the conduct of the corresponding procedural actions.

Key words: investigation situation; problem; information uncertainty; counteraction to the investigation of crimes; problematic investigative situation.